

Suvonova Madina Abdiravubovna,
“Jiu Peng International Pharmaceutical” X.K. raisi o‘rinbosari

XITOIY TILIDA RITORIK SO‘ROQ GAPLARNI 不 BÙ – “YO‘Q”, 就 JIÙ – “DARHOL”, 何 HÉ – “KIM? ”, 又 YÒU “YANA” RAVISHLARI ORQALI IFODALANISHI

Annotatsiya. Hozirgi xitoy tilida ritorik so‘roq gaplarning ifoda jarayoni va uning tub mohiyati batamom ikki turdagi tafovutni aks ettiradi. Nafaqat xitoy tilini o‘rganuvchi chet el talabalari, balki xitoy xalqining o‘zi ham mazkur til hodisasiga to‘laonli e’tibor qaratmasligi natijasida – butun bir til tizimidagi katta xatoliklar nazardan chetda qolib ketishiga olib kelmoqda. Ritorik so‘roq gaplarning jamiyatdagi ta’sir doirasi juda keng bo‘lib, o‘z nutqida tez-tez bunday jummlarni qo‘llovchi insonlar foydalanadigan uslublar, bugungi kunda nutq ta’sirchanligini oshirishga xizmat qilmoqda. Mazkur maqolada ritorik so‘roq gaplarni tashkil etuvchi ba’zi ravishlarning qo‘llanilish darajasini o‘rganib chiqishni joiz deb bildik.

Tayanch iboralar: Ritorik so‘roq gap, pragmatika, ravish, semantik ma’no, so‘roq yuklamasi, ohang kuchayishi, 不 bù – “yo‘q”, 就 jiù – “darhol”, “faqatgina”, “allaqachon”, 何 hé – “kim? ”, 又 yòu “yana”.

Аннотация. В современном китайском языке процесс выражения риторических вопросительных наречий и его суть отражают два типа различий. Не только иностранные студенты, изучающие китайский язык, но и сами китайцы в результате того, что не уделяют должного внимания феномену этого риторического вопроса, приводят к упущению основных ошибок во всей языковой системе. Сегодня риторические вопросы имеют широкий спектр влияния в обществе. Приемы, применяемые людьми, часто использующими такие фразы в своей речи, служат для повышения эффективности речи. В этой статье мы исследовали некоторые наречие, которые используется в риторическом вопросе.

Ключевые слова: Риторический вопрос, прагматика, наречие, семантическое значение, вопросительная частица, интенсификация тона, 不 bù – «нет», 就 jiù – «немедленно», «только», «уже», 何 hé – «Кто? », 又 yòu – «опять».

Annotation. In modern Chinese, the process of expressing rhetorical interrogative pronouns and its essence reflects two types of differences. Not only foreign students studying Chinese, but also the Chinese themselves, as a result of not paying due attention to the phenomenon of this rhetorical interrogation, lead to the omission of basic errors in the entire language system. Today, rhetorical interrogations have a wide range of influences in society. The techniques used by people who often use such phrases in their speech serve to increase the effectiveness

of speech. In this article, we have explored some of the Adverbs that are used in a rhetorical question.

Key words: Rhetorical question, pragmatics, adverb, semantic meaning, interrogative particle, tone intensification, 不 bù - “no”, 就 jiù - “immediately”, “only”, “already”, 何 hé - “Who? ”, 又 yòu - “again”.

Tilshunoslikning oʻziga xos bir turi sifatida ritorik soʻroq gaplar – taqqosiy til hodisasini koʻrsatib beruvchi xususiyatga egadir. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib, xitoy tilida ritorik soʻroq gaplarni oddiy turdagi soʻroq gaplardan ajratib olish uchun qatʼiy qoidalar belgilangan, unda ravish, ritorik soʻroq gaplardagi ishtirokiga toʻxtalib oʻtish asosiy masala sanaladi hamda mazkur tavsif natijalari orqali farazlar ilgari suriladi.

Xitoy tilida ravishlar turkumiga mansub asosiy soʻzlar bu 不 bù – “yoʻq”, 就 jiù – “darhol”, “faqatgina”, “allaqachon”, “boʻlishi bilanoq”, 何 hé – “kim? ”, 又 yòu “yana” ravishlaridir. Mazkur ravishlar gapda biroz taʼkid, isbot darajasidagi maʼnolarni ifodalash uchun xizmat qiladi. Bunday ravishlar bilan ifodalangan soʻroq gaplarning barchasini biz ritorik soʻroq gaplarga qoʻshishimiz mumkin hamda bu holat tilda ritorik soʻroq gaplarga taalluqli boʻlgan va taalluqli boʻlmagan soʻzlarni ajratishda katta yordam beradi.

Dunyoda xitoyshunos olimlarning koʻpchiligi ritorik soʻroq gap tushunchasiga taʼrif beradi, ammo ritorik soʻroq gaplarda qoʻllaniluvchi ravishlarga juda kam eʼtibor qaratilgan. Ritorik soʻroq gaplarda ravishlarning roli asosiy hisoblanadi. Ayniqsa, xitoy tilini oʻrganuvchi chet ellik talabalar oʻrganish jarayonida ritorik uslubiyatga eʼtibor qaratmasligi ham soʻzlashuv jarayoni davomida tushunmovchiliklarga olib keladi. 刘松江 Liú sōngjiāngning “反问句的交际作用 Fǎnwèn jù de jiāojiè zuòyòng” “Ritorik soʻroq gaplarning muloqotdagi roli” nomli maqolasida, asosan, ritorik soʻroq gaplarning chet el talabalari oʻrganish jarayonida yoʻl qoʻyadigan kamchiliklarining bartaraf etish borasida fikr bildiradi. Uning fikriga binoan, “til oʻrganayotgan shaxs soʻroq gaplar tizimidagi ritorikaning tub mohiyatiga yetib bormas ekan, uning til oʻrganish va tahlil etish jarayonida nuqsonlar koʻzga tashlanaverishi — mavzuning naqadar oʻrganilish bosqichlari muhim ekanini koʻrsatadi”.¹

不 bù “yoʻq” ravishiga oid ritorik soʻroq gaplar

不 bù – “yoʻq ” yakka holatda qoʻllanilishidan tashqari 不是 bùshì, 不也是 bù yěshì, 不都是 bù dōu shì, 不就是 bù jiùshì va h.k. shakllari orqali qoʻllanilishi mumkin. “Undan tashqari 不是 bùshì shakli orqali ifoda etilgan ritorik savollar miqdor jixatdan koʻproq boʻlib, oddiy holatlarda, koʻpincha 吗 ma “mi?” soʻroq belgisi bilan birga keladi. Shuning bilan birga, 不 bù (也/都就 yě/dōujiù) 是... ..吗 shì... ..ma? “(shundaymi?)” konstruksiyasi tarkibida keladi.

Masalan:

¹. 刘松江.反问句的交际作用. 语言教学与研究, 1993. –页 11.

1. “北京现在条件这么好，你再不好好学习对得起谁？”²

Běijīng xiànzài tiáojiàn zhème hǎo, nǐ zàibu hǎo hào xuéxí duìdéquǐ shéi?

Hozirda Pekinda sharoitlar shunchalik yaxshiki, endi ham yaxshi o‘qimasang, sen qanday inson bo‘lding?

2. “别折腾了，你现在不是很好吗？”³

bié zhētēng le, nǐ xiànzài bùshì hěn hǎo ma?

Muammo tug‘dirma, hozir senga yaxshi emasmi?

3. “凭着崇高的理想，豪迈的气概，乐观的志趣，克服困难不也是一种享受吗？”⁴

Píngzhe chónggāo de lǐxiǎng, háomài de qìgài, lèguān de zhìqù, kèfú kùn nán bù yěshì yī zhǒng xiǎngshòu ma?

Buyuk g‘oyalar, qahramona ruh, optimistik intilishlar, qiyinchiliklarni yenga olish ham bir lazzatdan bahramand bo‘lish emasmi?

4. “不论德国还是中国，欧洲还是亚洲，法兰克福，科隆，柏林，还是北京，大连。乌鲁木齐，不都是在同一个地球上吗？”⁵

bùlùn déguó háishì zhōngguó, ōuzhōu háishì yàzhōu, fǎlánkèfú, kēlóng, bólin, háishì běijīng, dàlián. Wūlǔmùqí, bù dōu shì zài tóng yīgè dìqiú shàng ma?

Germaniya, Xitoy, Yevropa yoki Osiyo, Frankfurt, Kyoln, Berlin, Pekin yoki Dalian bo‘lsin. Urumchi, hammasi bir yer sharida emasmi?

Quyidagi jadvalda 不 bù “yo‘q” so‘ziga turli ravishlarni qo‘shilib kelishini ko‘rishimiz mumkin:

不 () 是...吗 bù () shì...ma	不也是...吗 bù yěshì...ma	不都是...吗 bù dōu shì...ma	不就是...吗 bù jiùshì...ma
Ifodalanuvchi semantik ma’nosi	Ta’kid shaklida	Umumiyashtirish shaklida	Tasdiq shaklida
Misollar	有人说，书本上的文艺作品，古代的和外国的文艺作品，不也是源泉叫？ <i>Yǒurén shuō, shūběn shàng de wényì zuòpǐn, gǔdài de hé wàiguó de wényì zuòpǐn, bù yěshì yuánquán jiào?</i> Kimdir aytgan edi, kitobdagi san’at asari, qadimiy va chet el san’at asarlari ham, aslida asl manba emasmi?	... 人人家的孩子这样，咱们的孩子那样，孩子不都是将来的国民吗？ <i>...rénjiā de háizi zhèyàng, zánmen de háizi nàyàng, háizi bù dōu shì jiānglái de guómín ma?</i> ...o‘zgalarning farzandi bunday, bizniki anavinday, axir farzandlarimizning barchasi kelajak egalari emasmi?	不就是没给他送礼吗？ <i>bù jiùshì méi gěi tā sònglǐ ma?</i> ...aksincha, siz unga sovg‘a bermadingizmi?

就 jiù “darhol, u holda” ravishiga oid ravishiga oid ritorik so‘roq gaplar

²刘芳. 现代汉语反问句的标记研究. – 沈阳师范大学, 2016. – 页 10.

³ Shu manba. – B. 10.

⁴ Shu manba. – B. 10.

⁵ Shu manba. – B. 10.

Ravishni ifodalovchi 就 *jiù* “darhol”, “u holda” shakli mustaqil va yakka holatda qoʻllanilmaydi, balki, boshqa turdagi ravishlar, soʻroq olmoshlari, soʻroq ohangini bildiruvchi soʻzlar, feʼllar bilan qoʻllaniladi.

Masalan:

“我哪回不是掉完眼泪，就拼命去干活儿？”⁶

Wǒ nǎ huí bùshì diào wán yǎnlèi, jiù pīnmìng qù gàn huó er?

Men qachon koʻz yoshlarim tinmaganda ham, darhol bor kuch-gʻayratim bilan mehnatga otlanmaganman?

“考不上大学就没有前途吗？”⁷

Kǎo bù shàng dàxué jiù méiyǒu qiántú ma?

Oliygoʻhga topshira olmasangiz, u holda kelajagingiz barbod boʻlmaydimi?

何 *hé* “nima?”, qachon?” “qanday?” ravishiga oid shakllarning semantik hamda pragmatik jadvali

何 <i>hé</i> “nima?”, qachon?” “qanday?” ravishiga oid shakllar	何妨 <i>héfáng</i> “qanday zarar yetkazadi?”	何不 <i>hébù</i> “nima uchun ... emas?”	何尝 <i>hécháng</i> “qachon?”	何必 <i>hébì</i> “nima uchun?”	何苦 <i>hekǔ</i> “nima sababdan?”	何曾 <i>hecéng</i> “qay payt, qay mahal?”
Semantikada ifodalovchi maʼnosi	Zaruriyatni ifodalaydi	Majburiyat yoki imkoniyatni ifodalaydi	Tasdiq yoki inkorni ifodalaydi	Zaruriyat mavjud emasligini ifodalaydi	Shaxs yoki hodisani arzirli ekanligiga ishora qiladi.	Taʼkidlanay oʻtgan hodisa hech qachon sodir boʻlmagani ga ishora qiladi.
Pragmatikada ifodalovchi maʼnosi	Taʼkidni bildiradi	Biror ishga koʻndirish, undash (rozi qilish)ni yoki oʻz imkoniyatlarini kengaytirishni ifodalaydi.	Oʻzini himoya qilish oqlash, taʼkidlashni bildiradi.	Qay holatdagi zaruratni ifodalaydi	Biror ishga koʻndirish, undash (rozi qilish)ni bildiradi	Bir qarorga kelish holatini bildiradi.

又 *yòu* “yana” ravishiga oid ritorik soʻroq gaplar

又 *yòu* “yana” ravishni xitoy tili ritorik soʻroq gaplarda koʻp hollarda ishtirok etuvchi ravish boʻlishi bilan bira, ayni vaqtda uni gapda tushirib qoldirish ham mumkin. Bunday holat gap maʼnosiga u darajada katta taʼsir koʻrsatmaydi. Lekin gap ohangi hamda soʻzlovchi nutqidagi qatʼiylik darajasi zaiflashishi mumkin.

Mazkur holat boʻyicha quyidagi uch xil misolni koʻrib chiqishimiz mumkin.

⁶ 刘芳. 现代汉语反问句的标记研究. – 沈阳师范大学, 2016. – 页 12.

⁷ Shu manba. – B. 12.

Bu yerda (a) holatdagi soʻzlovchilarining (b) holatdagi soʻzlovchilaridan savol berish ohangi qatʼiyoqligini kuzatamiz.

1a) “...再说，香港又有什么了不起的？”⁸

“...Zàishuō, xiānggǎng yòu yǒu shé me liǎobùqǐ de?”

...qolaversa, Gongkongning yana qanday oʻziga xosligi bor edi?

1b) “再说，香港有什么了不起的？”⁹

“Zàishuō, xiānggǎng yǒu shé me liǎobùqǐ de?”

...qolaversa, Gongkongning qanday oʻziga xosligi bor edi?

2a) “一个人如果不是像一块海绵吸水似的，积蓄起大量的词汇，他的语言，又怎么能够生动和丰富起来呢？”¹⁰

“Yīgè rén rúguǒ bùshì xiàng yīkuài hǎimián xīshuǐ shì de, jīxù qǐ dàliàng de cíhuì, tā de yǔyán, yòu zěnmé nénggòu shēngdòng hé fēngfù qǐlái ne?”

Agar bir inson shimgʻich (suv singdirishga moʻljallangan mato yoki sponj) singari oʻz lugʻat boyligini boyitmasa, uning tili yana qanday qilib boy boʻlishi mumkin?

2b) “一个人如果不足像一块海绵吸水似的，积蓄起大量的词汇，他的语言，怎么能够生动和丰富起来呢？”

“Yīgè rén rúguǒ bùzú xiàng yīkuài hǎimián xīshuǐ shì de, jīxù qǐ dàliàng de cíhuì, tā de yǔyán, zěnmé nénggòu shēngdòng hé fēngfù qǐlái ne?”

Agar bir inson shimgʻich (suv singdirishga moʻljallangan mato yoki sponj) singari oʻz lugʻat boyligini boyitmasa, uning tili qanday qilib boy boʻlishi mumkin?

3a) “她是朕的亲妈妈，又是太后，于忠于孝，朕又能怎样？”¹¹

“Tā shì zhèn de qīn māmā, yòu shì tài hòu, yú zhōngyú xiào, zhèn yòu néng zěnyàng?”

U mening haqiqiy onam, qolaversa imperator onasi, hurmatga sazovor inson, men yana (unga) qanday munosabatda boʻlishim kerak?

3b) “她是朕的亲妈妈，又是太后，于忠于孝，朕能怎样？”

“Tā shì zhèn de qīn māmā, yòu shì tài hòu, yú zhōngyú xiào, zhèn néng zěnyàng?”

U mening haqiqiy onam, shuningdek, imperator onasi, hurmatga sazovor inson, men (unga) qanday munosabatda boʻlishim kerak?

Mazkur mavzuni oʻrganish jarayonida quyidagi xulosalarga kelindi.

1. Aslini olganda, 不也是 bù yěshì, 不都是 bù dōu shì, 不就是 bù jiùshì soʻzlarining barchasi 不是 bùshì “yoʻq” variantining kengaytirilgan koʻrinishi hisoblanadi. 也 yě “ham”, 都 dōu “hammasi”, 就 jiù “aynan, darhol, bilanoq” ravishlari 不 bù yoʻq hamda 是 shì iyerogliflari oʻrtasida keladi. Yuqorida keltirilgan ravishlarni qisqartirib yuborsa ham boʻladi. Ammo, qisqartirilgandan soʻng gap ohangi u darajada kuchli boʻlmaydi.

⁸刘芳. 现代汉语反问句的标记研究. 沈阳师范大学, 2016. 页 18.

⁹ Shu manba. – B. 18.

¹⁰ Shu manba. – B. 18.

¹¹ 刘芳. 现代汉语反问句的标记研究. 沈阳师范大学, 2016. 页 49.

2. Ritorik soʻroq gaplarda 何 hé “nima?”, qachon?”, “qanday?” ravishiga oid shakllar juda kam holatlarda uchrasa-da, aslida ravish ishtirok etgan jumlarlar asl ritorik uslubiyatni ifodalab beruvchi jumlarlar hisoblanadi.

3. 何必 hébì “nima uchun?” hamda 何苦 hékǔ “nima sababdan?” komponentlarining bari zaruriyat mavjud emasligini, shaxs yoki hodisani arziqli ekanligiga ishora qiladi. Baʼzida ular oʻringa oʻrin ishlatilishi ham mumkin. Bu holatdagi farqlar: 1) 何苦 hékǔ “nima sababdan?” komponenti 何必 hébì “nima uchun?” ga qaraganda maʼno jixatdan ohangi biroz chuqurroq, shuning uchun, 何苦 hékǔ “nima sababdan?” qoʻllanilgan jumlarlar soʻnggiga 呢 ne—“jumla orqali soʻzlovchi holatini yetkazib beruvchi modal yuklama” soʻroq yuklamasini qoʻyish joizdir. 何必 hébì “nima uchun?” dan soʻng esa, 呢 ne—“jumla orqali soʻzlovchi holatini yetkazib beruvchi modal yuklama” soʻroq yuklamasini qoʻyishning hojati yoʻq.

4. 又 yòu yana ravishining boshqa turdagi ravishlar kabi ifodasi bir xil emas. U aniq bir maʼnoni ajratishda qoʻllanilmaydi. Chunki, xitoy tili ritorik soʻroq gaplarda 又 yòu yana ravishini qoʻllash va qoʻllamaslik ham mumkin. Ularni qoʻllash orqali, faqatgina, jumla ohangini kuchaytirishga erishiladi, mazkur ravishni qoʻllamaslik, jumlaning ritorik shaklini boshqa shaklga oʻtkazib yubormaydi. Aksincha, ritorik xususiyatni beruvchi boshqa unsurlar mavjuddir. 又 yòu yana” ravishi ritorik soʻroq jumlaning soʻzlayotgan soʻzlovchi holatini aks ettirib beruvchi ohang vositasi sifatida qabul qilishimiz hamda bu ravishni sintaktik belgili ravishlar sifatida tasniflashimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. 于天昱. 现代汉语反问句研究. 博士学位论文, 2007. – 139 页.
2. 刘芳. 现代汉语反问句的标记研究. – 沈阳师范大学, 2016.
3. 刘松江. 反问句的交际作用. 语言教学与研究, 1993. – 189 页.
4. 吕明臣张玥. 反问句的功能和意义. 华夏文化论坛, 2011. – 211 页.
5. 郭继懋. 反问句的语义语用特点. 中国语文, 1997. – 167 页.
6. 朱姝. 反问句的句法结构及意义 – 语用分析. 硕士学位论文, 2004. – 80 页.